

РОЗДІЛ I

Термінознавство

УДК 811.111'33

Оксана Гайволя

Англійські багатокomпонентні терміни комп'ютерної лексикографії: структурний підхід

У статті досліджено проблему багатокomпонентних термінів англійської підсистеми комп'ютерної лексикографії. Вивчено специфіку словотвору термінів-словосполучень галузі. Установлено тенденцію до утворення структурно-семантичної системи поділом родових понять на видові для диференціації рис іменованого поняття. Особливу увагу звернено на структурні моделі термінологічних словосполучень. Залежно від структури виділено лексико-граматичні типи дво-, три- та багатокomпонентних терміносполучень комп'ютерної лексикографії. Визначено найактивніші й найпродуктивніші моделі таких словосполучень та їх особливості.

Ключові слова: термін, термінологічне словосполучення, багатокomпонентний термін, термінологічна підсистема, родо-видові відношення, гіперонім, гіпонім, структура, структурна модель, комп'ютерна лексикографія.

Постановка наукової проблеми та її значення. Упорядкування будь-якої термінологічної підсистеми передбачає дослідження словотвірних процесів, виявлення закономірностей утворення термінів різних сфер науки й техніки.

Одним із найпродуктивніших і найпоширеніших способів термінотворення є синтаксичний. Розгляд англійських термінів досліджуваної підмови, які представлені в лексикографічних джерелах, показує, що кількість термінів-словосполучень складає майже половину від загальної кількості термінологічних одиниць (43,7 %). Їх вивчення є одним із практичних завдань лінгвістики.

Актуальність статті зумовлена відсутністю спеціальних досліджень у сфері англійської термінології комп'ютерної лексикографії.

Аналіз останніх досліджень цієї проблеми. Термінологічність словосполучень вивчали Б. Н. Головін [1], В. П. Даниленко [2], Г. А. Муштенко [6] та інші мовознавці.

Мета нашого дослідження – вивчити словотвірні характеристики англійських термінів-словосполучень комп'ютерної лексикографії. **Об'єктом** дослідження є терміносистема зазначеної галузі науки. **Предмет** статті – структурні особливості багатокomпонентних англійських термінів комп'ютерної лексикографії.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Підсистема англійських термінів комп'ютерної лексикографії представлена термінами – словами та словосполученнями. У досліджуваній сфері виявлено 56,3 % (209 одиниць) слів-термінів і 43,7 % (162 одиниці) термінологічних словосполучень. Наявність великої кількості словосполучень у термінології можна пояснити практичною потребою створення точніших позначень. Можливості таких конструкцій щодо формування величезної кількості значень практично необмежені, при цьому значення новоутворення може бути не тотожним сумі значень лексичних одиниць, що входять до його складу, а репрезентувати нове поняття, заради якого й виникла необхідність у термінологічній одиниці [6, с. 13].

Однією з характерних рис багатокomпонентного терміна, крім його використання в певній сфері, є відносна структурна стійкість, яка набувається в процесі використання в межах цієї терміносистеми. Як зазначає Б. Н. Головін, за кожним таким терміном є стійка, стандартно відтворена структура складного, розчленованого професійного поняття [1, с. 61], за межами своєї системи вони

втрачають цю якість. За словами А. П. Ковалю, терміни-словосполучення є стійкими і вносяться в текст у готовому вигляді, а не створюються заново, адже це одиниці мови, а не мовлення [5, с. 293].

Однією з переваг термінів-словосполучень є те, що вони називають не лише предмет або дію. Як зазначає В. П. Даниленко, багатокомпонентні терміни мають здатність відображати диференційні ознаки поняття, яке вони називають, ними можна передавати належність до класифікаційного ряду, сформованого на родо-видовому відношенні понять [2, с. 132]. Кожна терміносистема включає слова, котрі становлять її основу. Зазвичай вони набувають якостей гіперонімів, а терміни-словосполучення з ними утворюють групу гіпонімів. Головне слово може бути спільним для кількох термінів, а підпорядковане виражає відмінну рису поняття. Наприклад, на основі терміна *dictionary* утворилися такі багатокомпонентні терміни: *basic dictionary*, *defining dictionary*, *dialect dictionary*, *terminological dictionary*, *illustrated dictionary*, *dictionary of technical terms* тощо; термін *word* є головним у таких словосполученнях: *borrowed word*, *foreign word*, *loan word*, *international word*, *lexical word*, *content word*, *translation loan word*. Із гіперонімом *processing* знаходимо такі гіпоніми: *automated data processing*, *data-limited processing*, *information processing*, *language data processing*, *natural language processing*, *serial processing*, *text processing*. Похідні терміносполучення з іменником *translation* систематизуються так: *automatic translation*, *machine translation*, *direct translation*, *fully automatic high quality machine translation*, *human-assisted machine translation*, *loan translation*, *machine-aided human translation*, *machine-aided translation*, *mechanical translation*. У наведених прикладах словосполучення поєднують два й більше компоненти, один із яких є базовим (зазвичай субстантивним). Сполучуваними компонентами виступають слова, які уточнюють значення та виражаються здебільшого за допомогою прикметників, іменників і дієприкметників.

Компоненти термінів-словосполучень перебувають в атрибутивному зв'язку. Їхні структурні моделі, які вказують на частиномовну належність і на морфемний склад та розміщення складників терміна, можна змодельовати, застосовуючи комбінаторні методи вивчення лексики, зокрема моделювання [4, с. 63].

За своєю структурою терміни-словосполучення утворюються за різними твірними моделями та, залежно від кількості компонентів, бувають:

1) двокомпонентні, наприклад *language norm*, *lexical entry*, *dictionary form*, *word processor*, *word list*, *special languages*. Терміни такого типу переважають у термінології комп'ютерної лексикографії;

2) трикомпонентні, наприклад *natural language processing*, *word frequency count*, *basic word stock*, *computerized translation tools*, *frequency word book*. Особливою рисою таких конструкцій є те, що часто основним елементом для їх утворення може бути не лише окреме слово, а й двокомпонентне терміносполучення;

3) багатокомпонентні, наприклад *knowledge based machine translation system*, *fully automatic high quality machine translation*. Особливими рисами таких складних конструкцій є, по-перше, їх схильність до утворення аббревіатури, що є проявом тенденції до економії мовних засобів; по-друге, їх незначна кількість.

Найпродуктивніші за своєю структурою двокомпонентні термінологічні сполучення, вони містять головне слово (виражене переважно іменником) та підпорядковане, яке представляє постійну й важливу ознаку основного терміна.

У дослідженій термінологічній підсистемі виявлено 162 багатокомпонентних терміносполучення, серед них 79,7 % (129 одиниць) двокомпонентних термінів, 18,5 % (30 одиниць) – трикомпонентних, а відсоток багатокомпонентних складає лише 1,8 % (три одиниці), що пояснюється прагненням до економії мовних засобів через незручність у використанні. Складені терміни комп'ютерної лексикографії демонструють наявність двох, трьох, п'яти та шести компонентів у термінологічних словосполученнях.

Залежно від структури словосполучення двокомпонентні терміни можна диференціювати за такими лексико-граматичними категоріями:

1. Тип N1 + N2, наприклад *database query*, *data source*, *search engine*, *language norm*, *word frequency*, *word list*, *word processor*, *dictionary form*, *information unit*, *information parameter*, *information query*, *keyword system*, *text corpus*.

2. Тип Adj + N, наприклад *special languages*, *mechanical translation*, *absolute frequency*, *automatic translation*, *dialect dictionary*, *foreign word*, *idiomatic expression*, *lexical database*, *phraseological unit*, *technical language*, *standard language*, *international word*.

3. Тип P1/P2 + N, наприклад *defining dictionary, tagging programme, concordancing programme, operating system, borrowed word, data-driven process, illustrated dictionary, tagged corpus, untagged corpus, machine-aided translation, text-oriented structure*.

4. Тип N + Ving, наприклад *information processing, text processing, word-expert parsing*.

За структурно-семантичною моделлю найчастотнішими серед двокомпонентних термінів є перший (52 одиниці) і другий типи (51 одиниця), кількість словосполучень третього та четвертого типів незначна, 19 і три одиниці, відповідно.

Крім безприйменникових двокомпонентних термінів-словосполучень, виявлено чотири випадки словосполучень, які містили два компоненти і прийменник of: *algorithm of analysis, algorithm of synthesis, specialization of meaning, amount of information*.

Серед трикомпонентних термінів розрізняємо такі структури:

1. Тип N1 + N2 + N3, наприклад *word frequency count, database query language, information query language, frequency word book, machine translation system, information retrieval system, domain knowledge base*.

2. Тип P1/P2 + N1 + N2, наприклад *aligned text corpus, machine-aided human translation*.

3. Тип Adj + N2 + N3, наприклад *basic word stock, parallel text corpus, natural language interface*.

4. Тип N1 + Ving + N, наприклад *computer modelling methods, information processing model*.

5. Тип Adj1 + Adj2 + N, наприклад *multi-word lexical unit*.

6. Тип Adv + Adj + N, наприклад *fully automatic system*.

7. Тип Adj + N + Ving, наприклад *natural language processing*.

8. Тип N1 + Adj + N2, наприклад *domain specific knowledge*.

9. Тип N1 + N2 + Ving, наприклад *language data processing*.

10. Тип P1/P2 + N + Ving, наприклад *automated data processing*.

Виявлено також декілька випадків трикомпонентних прийменникових терміносполучень: *language for specific purpose, dictionary of technical terms, frame representation of knowledge, network representation of knowledge, meaning of language expression*, а також один випадок поєднання слів за допомогою сполучника – *Mechanical Translation and Analysis*.

Серед трикомпонентних терміносполучень найвищу продуктивність мають конструкції першого й другого типів.

Виявлено також декілька багатокомпонентних термінів: *knowledge based machine translation system* (N1 + P1/P2 + N2 + N3 + N4), *fully automatic high quality machine translation* (Adv + Adj + Adj + N1 + N2 + N3), *Artificial Intelligence oriented machine translation system* (Adj + N1 + P1/P2 + N2 + N3 + N4). Хоча такі громіздкі конструкції і характеризують поняття точніше, вони ускладнюють синтаксичну структуру терміна. Їх формування відбувається на основі словосполучень нижчої структури – термінів-слів або двокомпонентних. Особливою рисою термінологічних словосполучень є слово-домінанта, котре як ядро обростає додатковими уточнювальними означеннями, тим самим складніший термін набуває певної смислової цілісності, точності визначення того чи іншого поняття [3, с. 206].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Дослідження різних типів багатокомпонентних термінів підмови комп'ютерної лексикографії показало, що основним елементом, навколо якого формуються терміни, є іменник. Термінологічні словосполучення становлять значну частину досліджуваної термінології (43,7%). Найпродуктивнішими серед них є двокомпонентні терміни таких типів – N1 + N2 та Adj + N, серед трикомпонентних – N1 + N2 + N3. Трапляються також терміни-словосполучення, які містять більше трьох компонентів, але їх кількість незначна.

У перспективі вбачається вивчення семантичних особливостей термінів досліджуваної галузі.

Джерела та література

1. Головин Б. Н. О некоторых доказательствах терминованности словосочетаний / Б. Н. Головин // Лексика, терминологии, стили : сб. тр. Горьк. ун-та. – Горький : Изд-во Горьк. ун-та, 1973. – Вып. 2. – С. 57–65.
2. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 247 с.
3. Завгороднев Ю. А. Способи утворення фінансово-економічних термінів у сучасній англійській мові / Ю. А. Завгороднев, О. І. Дуда // Іноземна філологія. – Львів : Львів. нац. ун-т. ім. І. Франка, 1999. – Вип. 111. – С. 201–207.

4. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : учеб. пособие / Т. Р. Кияк. – Киев : УМК ВО, 1989. – 104 с.
5. Коваль А. П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: структура наукового тексту / А. П. Коваль. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1970. – 307 с.
6. Муштенко Г. А. Термин и обозначаемое им понятие / Г. А. Муштенко // Лингвистические аспекты терминологии. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1980. – С. 9–16.

Гайволя Оксана. Английские многокомпонентные термины компьютерной лексикографии: структурный подход. Стаття посвящена проблеме многокомпонентных терминов английской подсистемы компьютерной лексикографии, а именно, изучению их структурных характеристик. Терминология любой сферы состоит из большого количества терминов-словосочетаний. Это объясняется необходимостью создания более точных понятий. Возможности таких конструкций для формирования большого количества значений практически не ограничены. Особенностью многокомпонентного термина, кроме его использования в данной сфере, есть относительная структурная стойкость внутри терминосистемы, к которой он принадлежит. Одним из преимуществ терминов-словосочетаний есть то, что они называют не только предмет или действие, а и дифференциальные признаки понятия, которое они называют.

В статье изучается специфика словообразования терминов-словосочетаний компьютерной лексикографии. Особое внимание уделяется структурным моделям терминологических словосочетаний. В зависимости от структуры выделяются лексико-грамматические типы дво-, три- и многокомпонентных терминов исследуемой подсистемы. Определены самые активные и продуктивные модели таких словосочетаний, их особенности.

Ключевые слова: термин, терминологическое словосочетание, многокомпонентный термин, терминологическая подсистема, родово-видовые отношение, гипероним, гипоним, структурная модель, компьютерная лексикография.

Hayvolia Oksana. English Multicomponential Terms of Computer Lexicography: A Structural Approach. The article is dedicated to the problem of multicomponential English terms of Computational Lexicography, namely to the study of their structural characteristics. The terminology of any sphere consists of a great amount of terminological word combinations. This can be explained by the necessity of creation of more exact notions. Practically the possibility of such constructions in forming large amount of meanings is not restricted. One of the characteristic features of a terminological word combination is its usage in the given sphere. Besides any multicomponential term acquires relative structural stableness inside the terminological system it belongs to.

One of the advantages of such constructions is their ability to name not only an object or an action but different features of the object as well.

The word-formation peculiarity of terminological word combinations of Computational Lexicography is studied in the article. Special attention is paid to the structural models of such terms. Depending on its structure two-, three- and multicomponential types of terms have been singled out. The most active and productive structural patterns have been identified, as well as their peculiarities.

Key words: term, terminological word combination, multicomponential term, terminological subsystem, relation of gender and aspect, hyperonym, hyponym, structure, structural model, computer lexicography.

Стаття надійшла до редколегії
05.03.2013 р.

УДК 811.133.1'371

Оксана Галян

Аналіз двоконпонентних фізичних термінів-словосполучень (на матеріалі французької мови)

У статті проаналізовано морфологію та лексико-семантичні особливості бінарних терміносполук. Установлено, що формування словосполучень у фізичній терміносистемі відбувається на основі родово-видових зв'язків між компонентами унітарних фізичних термінів. Визначено основні прийменники, які доповнюють характеризуючу функцію залежної компоненти словосполучення. Двокомпонентні фізичні терміни-словосполучення в реченнях виконують функції суб'єктних, об'єктних та інтерверсивних синтагм.

Ключові слова: термін-словосполучення, родово-видовий зв'язок, прийменник, синтагма.

© Галян О., 2013